Rákó Erzsébet

DE, Gyermeknevelési- és Felnőttképzési Kar

A szabadidő eltöltésének lehetőségei a gyermekvédelmi intézményekben

A gyermekvédelmi intézmények sajátos szocializációs színtérként biztosítják a gyerekek számára a különböző rekreációs szolgáltatásokat. Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a különböző típusú gyermekvédelmi intézményekben élő fiatalok számára milyen szabadidős tevékenység folytatására nyílik lehetőség. A szabadidő eltöltésének vizsgálatán keresztül képet kapunk az intézményekben élő fiatalok életkörülményeiről.

A szabadidő

A szabadidő eltöltésének módja része a társadalom kultúrájának, abban az értelemben, hogy számos olyan készséget, képességet is képes ébren tartani, fejleszteni, amelynek nincs feltétlen, közvetlen haszna, aktuális gyakorlati terepe, de bármikor ilyen szerephez juthat: ha új helyzethez kell alkalmazkodni, vagy a körülményeken kell változtatni, segíti a változó viszonyokba való „bekapcsolódást" (*Falussy*, 2004).

A szabadidő jelentős hatással van a személyiség fejlődésére. Lehetővé teszi az egyén számára a pszichikai, fizikai feltöltődést, a művelődést. Többféle funkcióját különbözteti meg Kiss (2004), így a pszichoszociális, a társadalmi és a gazdasági funkciót. A társadalmi funkciók között említhető a szabadidő szocializációs funkciója. Ez azt jelenti, hogy az egyének megszerzik azokat a képességeket, normákat, értékeket, viselkedési szabályokat, magatartási mintákat, attitűdöket, habitust, konfliktusmegoldási módokat, a viselkedés és tapasztalás lényeges elemeit, amelyek révén egy csoportban élni, boldogulni tudnak. Ezt a funkciót különösen fontosnak tartjuk az intézményben élő fiatalok körében, mivel szocializációjuk sajátos körülmények között valósul meg: az elsődleges szocializációs színteret, a családot rövidebb-hosszabb időre az intézmény váltja fel.

A szabadidős tevékenységek támogatják az intézmények munkáját abban, hogy a fiatalokra irányuló gondoskodó, védelmező, kompenzáló funkcióikat teljesíteni tudják. A fiatalok számára is segítséget adnak ahhoz, hogy a veszélyeztető tényezőkkel hatékonyabban tudjanak megküzdeni, az őket ért traumákat fel tudják dolgozni. A szabadidő eszközül szolgálhat továbbá azon képességek, készségek fejlesztéséhez, amelyek a fiatalok jövőben felmerülő problémáinak megoldásához szükségesek (*Gilligan*, 1999).

Egy másik megközelítés a szabadidő jelentőségét abban látja, hogy lehetőséget ad a marginalizálódott, intézményekben élő fiatalok számára, hogy ismét kapcsolatot alakíthassanak ki kortársaikkal, illetve beilleszkedhessenek közéjük (*Smith* és *Carlson*, 1997).

A szociális képességek fejlesztésének fontos eszközét adják a különböző szabadidős tevékenységek. Ezeken keresztül az intézményekben élő fiatalok családokkal, különböző társadalmi csoportokkal alakíthatnak ki kapcsolatot, valamint olyan felnőttekkel, akik nyitottak az őket segítő mentori szerep betöltésére (*Gilligan*, 2000).

A szabadidő mennyisége és minősége jelentősen befolyásolja az intézményben elhelyezett fiatalok életkörülményeit. Az intézményekben élők szabadidős szokásaira vonatkozóan kevés önálló kutatás áll rendelkezésre, de a téma több kutatás részét képezte hazánkban is.

A nevelőotthonban élő fiatalok életmódját, csoportszerkezetét, szabadidős tevékenységét vizsgálta Hazai és Volentics (1986). A kutatás további célja a nevelőotthoni életmód megváltoztatása, szabadidős tevékenységek gazdagítása volt. 17 nevelőotthonban 31 közösséget kérdeztek meg, összesen 451 gyereket. Módszerként a kérdőívet, a dokumentumelemzést, a szociometriát, az Irle-Csirszka féle érdeklődés-vizsgálatot és az időmérleg készítését választották. Meghatározó szerepe volt a nevelőotthoni életmódkutatásban az időmérleg-vizsgálatnak. Egy hétvégi és egy hétköznapi nap tevékenységrendszerét figyelték meg. Az étkezésre fordított idő mennyiségét kevésnek találták. Ugyanez igaz a személyi higiéniára fordított időre is, ami nem volt több napi 15 percnél. Jelentősnek találták viszont a tanulásra fordított idő mennyiségét, ami naponta 132 perc volt. A nevelési dokumentumokból azonban az is megállapítható, hogy a jelentős mennyiségű tanulási idő általános jellemzője a hétköznapi nevelőotthoni életnek (*Hazai* és *Volentics*, 1986).

A szabadidő eltöltésére vonatkozóan a szerzők megállapították, hogy tényleges sporttevékenység csak 11 csoportban található, pedig a sport fontos személyiségformáló eszköz. A kulturálódást szolgáló tevékenységek (a mozit, a színházat, a rádiót, a hangversenyt, a tévénézést soroltuk ide) a tévénézés kivételével igen kis számban szerepeltek. Hétköznap 4, hétvégén 9 csoportnál rögzítettek ilyen tevékenységet, de ezek több, mint fele mozilátogatás volt. E tevékenységek éves szinten megjelenő gyakoriságát is figyelembe véve bizton állították, hogy a nevelőotthon a kulturális értékek elsajátítását mint fontos szocializációs feladatát, úgy tűnik, túlzottan a tévére hagyatkozva látja el (*Hazai* és *Volentics*, 1986).

Egy másik kutatásban a lakásotthonokban élő fiatalok helyzetét vizsgálták. 27 lakásotthonból összesen 176 fiatallal készítettek interjút a gyámi tanácsadók. A szabadidős szokásokra vonatkozóan megállapították, hogy a lakásotthonokban élők körében a fő szabadidős tevékenység a tévénézés és a számítógépezés. A gyerekek válaszaiból az derült ki, hogy szervezett külső programokról mindenhol igyekeznek gondoskodni, csak 49 gyerek mondta azt, hogy hétvégéken nincs semmilyen közös program. A leggyakrabban kirándulni mennek, vagy csak egyszerűen sétálnak a városban. Ezek nem költségigényes és könnyen megvalósítható házon kívüli programok (*Zsámbéki*, 2004).

Az alkohol- és drogfogyasztást kutatta az intézményben élő fiatalok körében Elekes és Paksi (2005), de kitértek a szabadidős tevékenységek vizsgálatára is. A számítógépes játékot találták a leggyakoribb szabadidős programnak. A kutatók összehasonlították a gyermekvédelemben és a családban élő fiatalok szabadidős szokásait, és azt találták, hogy a gyerekek gyakran töltik „otthonülős" programmal a mindennapjaikat.

A vizsgálat módszertana

Az 1997. évi XXXI. Gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény bevezetésével átalakult a gyermekvédelmi intézmények rendszere. A nagy létszámú nevelőotthonokat maximum 40 fős gyermekotthonok és 12 fős lakásotthonok váltották fel.

Kutatásunkban azt vizsgáltuk, hogy az elhelyezési feltételek megváltozása hogyan befolyásolja a lakásotthonban, gyermekotthonban elhelyezett fiatalok életkörülményeit. Az összehasonlító vizsgálat keretében feltártuk, hogy milyen különbségek vannak a hagyományos gyermekotthonban és a lakásotthonokban élő gyerekek szabadidős szokásai között. Két gyermekvédelmi intézményben, Komádiban és Hajdúnánáson végeztünk kérdőíves vizsgálatot, 123 fő gyermekotthonban és lakásotthonban élő, 13–25 éves fiatalt kérdeztünk meg.

A fiatalok 48 százaléka cigány etnikumhoz tartozónak vallotta magát, 48 százalékuk magyarnak, 27 gyerek nem válaszolt erre a kérdésre. χ^2-próba alkalmazásával hasonlítottuk össze a cigány és nem cigány fiatalok arányát az otthonokban. Megállapítható, hogy a nagyobb, még átalakításra váró gyermekotthonban több cigány él, itt a fiatalok 65,2

százaléka románnak vallotta magát, 28,8 százalékuk magyarnak. A lakásotthonokban jóval kisebb arányban találtunk cigány növendékeket, mindössze a fiatalok 28,1 százaléka vallotta magát cigánynak. A kapott válaszok összecsengenek Neményi és Messing (2007) kutatási eredményeivel: a románnak tartott gyerekek jelentősen nagyobb arányban kerülnek a kedvezőtlenebb elhelyezési körülményeket biztosító gyermekotthonba, mint nem roma társaik.

A minta kiválasztásakor fontos szerepe volt az intézményi háttérnek. A Komádi Gyermekotthon hagyományos szervezeti keretek között működik, itt még napjainkban is tart az intézmény átalakítása. Jelenleg is 150 gyermek elhelyezését biztosítja. A Hajdúnánási Hajdúsági Lakásotthonok országosan is az elsők között – 1999-ben – alakultak át kis létszámú, 12 fős lakásotthonokká. A növendékek a lakásotthoni elhelyezéssel kapcsolatban itt rendelkeznek a legnagyobb tapasztalattal. Az általunk kapott adatok elsősorban tendenciákat jeleznek, nem általánosíthatók. Az elemzett változók nemek, etnikum és gondozási hely szerinti megoszlását a következőkben mutatjuk be.

Eredmények

A szabadidő mennyisége, eltöltésének színhelye

Az intézményekben élők többsége (95,9 százalék) egy átlagos hétköznapon jelentős, napi két óránál több szabadidővel rendelkezik. Az Ifjúság 2004 kutatás adatai szerint a fiatalok 47 százaléka 1–3 óra, 27 százaléka 4–6 óra szabadidővel rendelkezik egy átlagos hétköznapon (*Bauer* és *Szabó*, 2004).

1. táblázat. Rendelkezésre álló szabadidő

Szabadidő	*Gyermekotthon*		*Lakásotthon*	
	N	%	N	%
1óránál kevesebb	2	3,0	1	1,8
2–3 óra	26	39,4	12	21,1
3 óránál több	37	56,1	43	75,4
Nincs szabadidő	1	1,5	1	1,8
Összesen	66	100	57	100

Az 1. táblázat adatai alapján, az otthonokban élők szabadidejét összehasonlítva megállapítottuk, hogy egy átlagos hétköznapon a gyermekotthonban élők 56,1 százaléknak van 3 óránál több szabadideje. 1,5 % mondta azt, hogy nincs szabadideje. Ennél magasabb (75,4 százalék) a lakásotthonban élők körében a 3 óránál több szabadidővel rendelkezők aránya. A fiúk több szabadidővel rendelkeznek, mint a lányok: 3 óránál több szabadidővel bír a lányok 52,9 százaléka, a fiúknál jóval magasabb ez az arány: 74,6 százalék. Nem találtunk különbséget a cigány és a nem cigány fiatalok szabadidejének menynyisége között.

A szabadidőt jelentősen befolyásolja az egyéb tevékenységekre, így a tanulásra és az önellátásra fordított idő mennyisége. Megkérdeztük a növendékeket, hogy mennyi időt töltenek ezekkel a tevékenységekkel. Különbséget találtunk a gyermekotthon és a lakásotthonok lakói között a tanulással töltött idő tekintetében. A napi 1–2 órát tanulással töltő gyerekek aránya a lakásotthonokban magasabb (71,9 százalék), mint a gyermekotthonban (33,3 százalék). Napi 3 órát tölt tanulással a lakásotthonokban élők 15,8 százaléka, míg a gyermekotthonokban 10,6 százalék. A tanulásra időt nem fordítók aránya a gyermekotthonban magasabb (7,6 százalék), mint a lakásotthonokban (1,8 százalék). Összességében a lakásotthonban élő gyerekek jóval több időt fordítanak a tanulásra, mint gyermekotthonban élő társaik.

Az önellátással kapcsolatos tevékenységeket többségük (73,9 százalék) naponta 1–2 órában végzi. Erre vonatkozóan is azt találtuk, hogy a lakásotthonban élők közül többen (82,5 százalék) töltenek napi 1–2 órát önellátással kapcsolatos tevékenységgel, mint a gyermekotthonban (66,6 százalék). Az adatok alapján megállapítható, hogy a lakásotthonban élő fiatalok több időt fordítanak saját maguk ellátására. Ez azzal is magyarázható, hogy a lakásotthonban élőket jobban bevonják a háztartási teendők elvégzésébe, ehhez itt a tárgyi feltételek is jobban megvannak.

A szabadidő eltöltésének színterére jellemző, hogy hétközben a fiatalok jelentős része az otthonban tartózkodik (43,1 százalék), barátoknál 18,7 százalékuk. A hétvégén is hasonló a szabadidő eltöltésének a színtere: elsősorban az otthonban töltik a szabadidejüket (32,5 százalék), illetve a barátoknál (11,4 százalék), szórakozóhelyen (12,2 százalék). Az otthonban és a barátoknál való szabadidő-eltöltésben nincs a nemek közt különbség, a fiúk közül azonban többen töltik a hétvégét szórakozóhelyen, mint a lányok. A hétköznapi kikapcsolódás színtereiben nem mutatkozik különbség, de a magukat románnak valló fiatalok jóval nagyobb arányban (42,4 százalék) töltik a hétvégét az otthonokban, mint nem cigány társaik (20,3 százalék).

Saját eredményeink egybeesnek Elekes és Paksi (2005) országos vizsgálatának eredményeivel: a fiatalok elsősorban „otthonülős" programokkal töltik a szabadidejüket. Megállapítható, hogy az általunk megkérdezett fiatalok szabadidős színtere hasonlóságot mutat az országos vizsgálat alapján a más gyermekotthonban élők szabadidős színtereivel. Ezt figyelembe véve az intézményeknek még nagyobb szerepet kellene vállalniuk a szabadidős programok szervezésében.

Szabadidős tevékenységek

A szabadidős tevékenységeket két csoportra bontottuk. Az első csoportba az aktív szabadidős tevékenységeket soroltuk. Aktívnak tekinthető minden olyan tevékenység, amelyben az egyén tevőlegesen részt vesz. Ide soroltuk a sporttevékenységet, a kulturális intézmények látogatását, a társas szórakozást.

A megkérdezettek közül havonta 9,8 százalék, ritkán 67,5 százalék, 21,1 százalék pedig soha nem jár színházba. Moziba havi rendszerességgel 15,4 százalékuk megy, ritkábban 62,6 százalék, soha 20,3 százalék; azaz mind a két intézményt inkább ritkán látogatják a fiatalok. Ennek számos oka lehet. A kulturális intézmények látogatását befolyásolhatja a település típusa, ahol az intézmények találhatók. A kisvárosokban – ahol a vizsgált gyermekvédelmi intézmények találhatók – kevesebb lehetőség adódik kulturális intézmények látogatására. Nehézséget jelent az is, hogy csak a megyeszékhelyen található színház, és az utazási költség növeli a kiadásokat. Az Ifjúság 2000 kutatás adatai szerint a vizsgált egyik korcsoportnál sem fordult elő, hogy meghaladná a 10 százalékot azoknak a száma, akik soha nem jártak színházba (*Bauer* és *Tibori*, 2002). Adataink alapján megállapítható, hogy az intézményben élő fiatalok között kétszer akkora a színházba soha nem járók aránya, mint a fiatalok között általában.

A színházat mind a gyermekotthonban, mind a lakásotthonban lakók többsége ritkán látogatja. Moziba a lakásotthonban élők gyakrabban látogatnak: 24,6 százalék mondta azt, hogy havi rendszerességgel jár moziba, míg a gyermekotthonban élők között csak 7,6 százalék válaszolta ezt (1–2. ábra).

Nemek szerint összehasonlítva: a színházba, moziba járás gyakorisága mindkét nemnél alacsony, többségük – több mint 60 százalék – ritkán látogatja ezeket az intézményeket. A színház- és mozilátogatás gyakoriságát tekintve a cigány fiatalok között többen vannak azok, akik soha nem látogatják ezeket az intézményeket, mint a nem cigányok között.

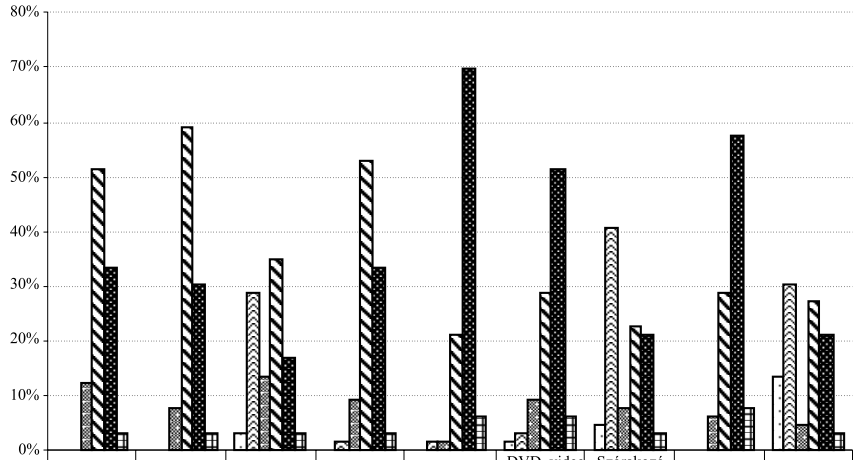

	Színház	Mozi	Könyvtár	Múzeum	Hangverseny	DVD, video kölcsönzés	Szórakozó-hely	Koncert	Kocsma
naponta	0,0%	0,0%	3,0%	0,0%	0,0%	1,5%	4,5%	0,0%	13,6%
hetente	0,0%	0,0%	28,8%	1,5%	1,5%	3,0%	40,9%	0,0%	30,3%
havonta	12,1%	7,6%	13,6%	9,1%	1,5%	9,1%	7,6%	6,0%	4,5%
ritkán	51,5%	59,1%	34,8%	53,0%	21,2%	28,8%	22,7%	28,8%	27,3%
soha	33,4%	30,3%	16,8%	33,4%	69,7%	51,5%	21,2%	57,6%	21,3%
nem válaszolt	3,0%	3,0%	3,0%	3,0%	6,1%	6,1%	3,1%	7,6%	3,0%

1. ábra. Kulturális intézmények látogatásának gyakorisága a gyermekotthonban élők körében

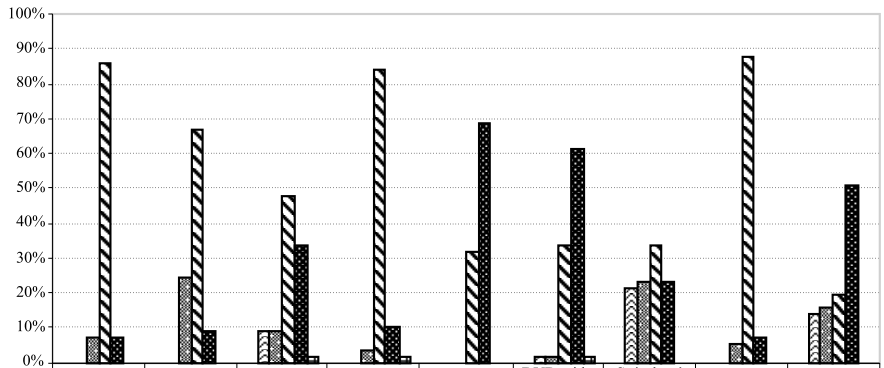

	Színház	Mozi	Könyvtár	Múzeum	Hangverseny	DVD, video kölcsönzés	Szórakozó-hely	Koncert	Kocsma
naponta	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
hetente	0,0%	0,0%	8,8%	0,0%	0,0%	1,8%	21,1%	0,0%	14,0%
havonta	7,0%	24,6%	8,8%	3,5%	0,0%	1,8%	22,8%	5,3%	15,8%
ritkán	86,0%	66,6%	47,4%	84,2%	31,6%	33,3%	33,3%	87,7%	19,3%
soha	7,0%	8,8%	33,2%	10,5%	68,4%	61,3%	22,8%	7,0%	50,9%
nem válaszolt	0,0%	0,0%	1,8%	1,8%	0,0%	1,8%	0,0%	0,0%	0,0%

2. ábra. Kulturális intézmények látogatásának gyakorisága a lakásotthonban élők körében

Elgondolkodtatók a könyvtár igénybevételére vonatkozó adatok. A fiatalok 24,4 százaléka soha, 40,7 százaléka ritkán megy könyvtárba, miközben ezek az intézmények mindkét településen megtalálhatók, és igénybevételük nem jár jelentős költséggel. Jelentős különbség van a könyvtárhasználatban a gyermekotthon és lakásotthonok között. A könyvtárat a gyermekotthon lakói közül többen látogatják hetente (28,8 százalék), mint

a lakásotthonban élők (8,8 százalék) (1–2. ábra). Összehasonlítva az adatokat megállapítható, hogy a gyermekotthonban élők gyakrabban használják a könyvtárat, mint a lakásotthon lakói. Ennek okát abban látjuk, hogy a gyermekotthon maga is rendelkezik könyvtárral, és mivel az az intézményen belül van, könnyen hozzáférhető, gyakrabban használják is azt a gyerekek. A könyvtárba soha nem járók között nem találtunk lényeges különbséget a lányok és a fiúk vonatkozásában. A cigány és nem cigány fiatalok szerinti összehasonlításban azt találtuk, hogy a könyvtárba soha nem látogatók között többen vannak a cigány fiatalok (27,1 százalék), mint a nem cigányok (18,6 százalék).

Múzeumba a fiatalok többsége (67,5 százalék) ritkán vagy soha (22,8 százalék) nem jár. Az Ifjúság 2000 kutatás adatai szerint a fiatalok szívesen járnak múzeumba. A megkérdezettek 11 százaléka egy hónapon belül, 54,3 százaléka hat hónapon belül járt ilyen intézményben. Korcsoport szerint a 16–24 évesek különösen fogékonyak a különféle kiállítások, gyűjtemények látogatására (*Bauer* és *Tibori*, 2002). Adataink alapján megállapítható, hogy a gyermekvédelmi intézményben élő fiatalok kevésbé látogatják ezeket az intézményeket. A hangversenyen való megjelenés hasonló képet mutat. A fiatalok többsége soha nem (69,1 százalék) vagy ritkán (26 százalék) jár hangversenyre. Az Ifjúság 2000 adatai szerint is magas a hangverseny látogatását elutasító fiatalok aránya (44,5 százalék), de így is csak fele az általunk megkérdezett fiatalok arányának. A könnyedebb szórakozást biztosító koncertek látogatottsága sem túl jelentős a megkérdezettek körében. A többség ritkán (56,1 százalék) vagy soha (34,1 százalék) nem látogat el koncertekre.

Különbséget találtunk a múzeumok látogatottságának gyakorisága között is a gyermekotthonok javára. A múzeumot soha nem látogatók a gyermekotthonban élők 33,3 százalékát teszik ki, ez az arány a lakásotthonokban alacsonyabb: 10,5 százalék (1–2. ábra). A hangversenyek látogatottsága mind a két intézménytípusban alacsony. Múzeumba, hangversenyre a többség ritkán vagy soha nem jár, ebben a nemek közötti összehasonlításban sem találtunk különbséget. A cigány és nem cigány fiatalok adatait összevetve azt találtuk, hogy a cigány fiatalok körében magasabb azoknak az aránya, akik soha nem (32,2 százalék) járnak múzeumba, mint a nem cigány fiatalok körében (11,9 százalék).

Az intézmények látogatásának gyakoriságát tekintve összefoglalóan megállapítható, hogy az általunk megkérdezett fiatalok a magasabb kulturális értékkel bíró intézményeket (színház, múzeum, hangverseny) kevéssé látogatják.

Az Ifjúság 2004 kutatás szerint létezik egy „szubkulturálisnak" nevezhető tér, amely már egyértelműen az ifjúsági kultúra része. Ezek közé sorolják a kutatók egyrészt a beszédcselekvés helyszíneit (kocsma, kávéház), másrészt a könnyed szórakoztatás helyszíneit (például diszkó) (*Bauer* és *Szabó*, 2004). Ezeket a kutatók által „szubkulturálisnak" nevezett tereket az intézményben élő fiatalok is használják, különösen igaz ez a gyermekotthonban élőkre. A fiatalok közel fele hetente (31,7 százalék), havonta (14,6 százalék) látogatja a szórakozóhelyeket. A szabadidő eltöltésének tehát gyakori módja a különböző szórakozóhelyek látogatása.

A szórakozóhelyeket a gyermekotthonban élők közel fele naponta vagy hetente látogatja (45,4 százalék), a lakásotthonban élők körében ez az arány jóval alacsonyabb (21,1 százalék) (1–2. ábra). Nemek szerint összehasonlítva a szórakozóhelyek látogatottságát megállapítható, hogy a fiúk többen látogatják heti rendszerességgel (33,8 százalék), mint a lányok (27,5 százalék). A szórakozóhelyeket, koncerteket a nem cigány fiatalok gyakrabban látogatják. Heti rendszerességgel jár szórakozóhelyekre a nem cigány fiatalok 33,9 százaléka, szemben a cigány fiatalok 27,1 százalékával.

A kocsmákban, pubokban a megkérdezettek közel fele (40 százalék) naponta, hetente vagy havonta megjelenik. Az adatok alapján megállapítható, hogy a fiatalok által gyakran használt szabadidős színterek a kocsmák, sörözők. A gyermekotthonokban élők gyakrabban látogatják ezeket a helyeket: 13,6 százalékuk naponta, 30,3 százalékuk hetente. A lakásotthonban élők közül ezzel szemben napi gyakorisággal senki nem jár

kocsmába, míg hetente 14 százalékuk (1–2. ábra). A kocsmákat, pubokat szintén a fiúk látogatják többen. A kocsmákba, pubokba napi rendszerességgel a cigány fiatalok járnak többen: 13,6 százalékuk, míg a nem cigány fiatalok 1,7 százaléka.

Az intézmények látogatásának gyakoriságát t-próbával vizsgáltuk. Az intézménylátogatást mérő változókat gyakorisági skálán konvergáltuk. A gyermekotthonban, lakásotthonban élők intézménylátogatására vonatkozó átlagok különbözőségére voltunk kíváncsiak. Szignifikáns különbséget találtunk a színház, a mozi, a könyvtár, a koncert, a kocsma látogatását tekintve a gyermekotthon és a lakásotthon lakói között. A kapott eredmények szerint a lakásotthonban élők körében gyakoribb a mozi-, színház-, koncertlátogatás. A gyermekotthon lakói között a könyvtár és a kocsma látogatása gyakoribb.

Az aktív szabadidős tevékenységek közé tartozik a sportolás. A sporttal kapcsolatban megállapítható, hogy a megkérdezettek 38,2 százaléka sportol rendszeresen a tornaórákon kívül is. A legmagasabb arányt a napi 1 órát sporttal töltők képviselik (42,3 százalék). Arra a kérdésre, hogy miért nem sportolnak, leginkább a lustaságot jelölték meg okként (35 százalék), időhiányra hivatkozott 8,9 százalék, s mindössze 4,1 százalék mondta azt, hogy a lehetőség hiánya miatt nem sportol. Különbséget találtunk a gyermekotthonban és a lakásotthonban élő fiatalok sportolási szokásaiban. Arra a kérdésre, hogy „Sportolsz-e a tornaórán kívül?", a gyermekotthonban élők kevesebben válaszoltak igennel (30,3 százalék), mint a lakásotthonban élők (47,4 százalék). A sportra fordított idő tartamában is különbséget találtunk a lakásotthonok javára: a lakásotthonban élők nagyobb arányban (56,2 százalék) töltenek legalább napi 1 órát sporttevékenységgel, mint a gyermekotthonban élő társaik (30,3 százalék).

Az aktív szabadidős tevékenységek közé sorolható a kirándulás és az üdülés is. Egy éven belül a gyermekotthonban élők 57,6 százaléka, a lakásotthonban élők 93 százaléka volt kirándulni. A lakásotthonban élők gyakrabban vesznek részt kirándulásokon.

A szabadidős programokat mind a két intézményben elsősorban az otthon pedagógusai szervezik, leginkább őket követik az iskolai pedagógusok. A gyermekotthonban dolgozók szervezik a programok 47,5 százalékát, a lakásotthonban ugyanez az arány 48,7 százalék. A lakásotthonban élő gyerekek 19,3 százaléka szervezi magának a szabadidős programokat, a gyermekotthonban élők 15,8 százaléka.

A szabadidős tevékenységek második csoportját a passzív szabadidős tevékenységek alkotják. Ide azokat a tevékenységeket soroltuk, amelyek nem igényelnek nagyobb testi, szellemi erőfeszítést. A passzív szabadidős tevékenységekhez sorolható többek között az olvasás.

A megkérdezettek közül az elmúlt évben a legtöbben egy könyvet olvastak (22 százalék), kettőt 14,6 százalék, hármat-négyet 14,6 százalék, ötöt vagy többet 8,1 százalék. Az olvasás tehát nem tartozik a kedvelt szabadidős tevékenységek közé: az intézményekben élők 40,7 százaléka egyáltalán nem olvasott könyvet egy év időtartama alatt. Az olvasási szokások tekintetében a gyermekotthonban élő fiatalok között magasabb azoknak az aránya, akik az elmúlt évben egy könyvet elolvastak (25,8 százalék), mint a lakásotthonban élők között (17,5 százalék).

A fiúk és a lányok között különbséget találtunk az olvasás terén. A fiúk 45,1 százaléka mondta azt, hogy egyetlen könyvet sem olvasott az elmúlt évben, míg a lányoknak csak 35,3 százaléka. Különbséget találtunk a cigány és a nem cigány fiatalok között is az olvasási szokásokban. A cigány fiatalok fele mondta azt, hogy nem olvasott egy könyvet sem az elmúlt évben, a nem cigány fiataloknak csak 28,8 százaléka válaszolt így.

Az újságok olvasása terén sem találtunk sokkal kedvezőbb képet. A válaszadók 48 százaléka olvas újságot. A legnagyobb arányban a *Hajdú-Bihar Megyei Napló*t olvassák, és jelentős a különböző bulvárlapok iránti érdeklődés. A megkérdezettek körében a *Blikk*, a *Nők Lapja*, a *Story*, különböző sportújságok a népszerűek, elsősorban a könnyed szórakoztatást, kikapcsolódást jelentő lapok. Többen olvasnak újságot a lakásotthonokban

élők közül (59,6 százalék), mint a gyermekotthonban élők (37,9 százalék). Az olvasott lapok minőségében nincs különbség: mind a két otthonban elsősorban a megyei napilapot és bulvárlapokat olvasnak. A lányok többen olvasnak rendszeresen újságot (54,9 százalék), mint a fiúk (42,3 százalék) Az olvasott lapok elsősorban bulvár jellegűek, ami a fiúk esetében sportújságokkal egészül ki. A cigány fiatalok jóval kisebb arányban (28,8 százalék) olvasnak rendszeresen újságot, míg a nem cigány fiatalok (66,1 százaléka). Mindkét csoport elsősorban bulvárt olvas.

Az Ifjúság 2004 kutatás adatai szerint is csökkenő tendenciát mutat az olvasott könyvek száma: 2000-ben 13,3 könyvet olvastak a fiatalok, 2004-ben 10,7 könyvet. A nyomtatott sajtó tekintetében elsősorban a bulvárlapokat, valamint a helyi és regionális lapokat részesítik előnyben.

A tévénézés gyerekekre gyakorolt hatását számos kutatásban vizsgálták. A kutatások szerint a tévénézés a fiatalok élményfeldolgozását, világfelfogását is jelentősen befolyásolja. Az agresszív viselkedésen túl a magatartászavarokért, a társaskészség-deficitekért, bizonyos tanulási nehézségekért vagy figyelemzavarokért is felelős lehet a tévé szocializációs hatása (*Pikó*, 2007).

Az általunk megkérdezettek körében a tévénézéssel töltött idő mennyisége igen jelentős. A válaszok szerint 19,5 százalékuk napi 1 órát tölt tévénézéssel, 22,8 százalékuk 2 órát, 3 órát 26,8 százalékuk, 4 órát 13 százalékuk és 5 órát 6,5 százalékuk. Az adatok alapján megállapítható, hogy a gyerekek közel fele naponta 2–3 órát tölt tévézéssel, így a szabadidős tevékenységek között vezető elfoglaltságot jelent ez a tevékenység. A napi tevékenységek között a zenehallgatás is jelentős időt foglal el. A megkérdezettek közel fele (48,8 százalék) naponta 1–2 órát tölt zenehallgatással, de jelentős a napi 4 órát zenehallgatással töltők aránya is (20,3 százalék) Az adatok alapján jól látszik, hogy a tévézés mellett a zenehallgatás jelent leginkább kikapcsolódást a gyerekek számára.

2. táblázat. Tévézéssel és zenehallgatással töltött idő megoszlása

Tévézéssel, zenehallgatással töltött idő		*Gyermekotthon*		*Lakásotthon*	
		N	%	N	%
TV	1 óra	7	10,6	17	29,8
	2 óra	13	19,7	15	26,3
	3 óra	19	28,8	14	24,6
	4 óra	9	13,6	7	12,3
	5 óra	6	9,1	2	3,5
	6 óra	1	1,8	-	-
Nem néz tv-t		2	3,0	1	1,8
Nem válaszolt		9	13,6	1	1,8
Zene	1 óra	21	31,8	16	28,1
	2 óra	15	22,7	8	14,1
	3 óra	6	9,1	6	10,5
	4 óra	5	7,6	20	35,1
	5 óra	3	4,5	1	1,8
	6 óra	1	1,8	-	-
Nem hallgat zenét		3	4,5	2	3,5
Nem válaszolt		12	18,2	4	7,0

A *2. táblázat* adatai szerint összehasonlítva a gyermekotthonban és a lakásotthonban élőket, a legtöbb időt a megkérdezettek mind a két intézményben tévézéssel és zenehallgatással töltik. A táblázat adatai alapján jól látszik, hogy a lakásotthonban élő fiatalok

többet tévéznek, különösen a napi 1–2 órát tévénézéssel töltők tekintetében. A zenehallgatással töltött idő mennyisége a gyermekotthonban több, kivéve a napi 4 órát zenehallgatással töltők köre, ott a lakásotthonban élők jóval nagyobb arányt (35,1 százalék) képviselnek. A kedvenc tévéműsorokat áttekintve nem találtunk különbséget a két intézmény lakói között. Leginkább a sorozatokat, szappanoperákat nézik szívesen.

Az Ifjúság 2000 kutatás szerint a 14 évesek 81 százaléka tévézik naponta átlagosan 121 percet, a 17 éveseknek már csak 61 százaléka napi tévéfogyasztó. A kutatásból az derül ki, hogy a fiatalok jelentős mennyiségű időt töltenek tévénézéssel (*Bauer* és *Tibori*, 2002)

Az információs technikai eszközök használata színesíti a szabadidő eltöltésének lehetőségeit. Internet-hozzáféréssel mind a gyermekotthonban, mind a lakásotthonban élők több, mint 80 százaléka rendelkezik. A gyermekotthonban élők nagyobb arányban (42,4 százalék) használják napi 1–2 órát az internetet, mint a lakásotthonban élő társaik (35,1 százalék). Az internetet mindkét otthon lakói leginkább az iskolában használják és csak másodsorban az otthonban. A gyermekotthon lakói közül 4,9 százalék a teleházat is igénybe veszi internethasználat céljából. E-mail címmel a gyermekotthonban élők 54,5 százaléka, a lakásotthonban élők 68,4 százaléka rendelkezik. Mobil telefonnal a gyermekotthonban élők kevesebben (28,8 százalék) rendelkeznek, mint a lakásotthonban élő társaik (54,4 százalék).

Az Ifjúság 2004 adatai szerint a fiatalok 59 százaléka legalább havonta egyszer szokott internetezni. Otthoni internet a háztartások 24 százalékában van. A fiatalok háztartásainak internet-ellátottsága szempontjából leszakadó régiónak számít az észak-alföldi, ahol a háztartásoknak 16 százaléka rendelkezik internetkapcsolattal. A kutatás adatai szerint a fiatalok körében az iskola továbbra is – igaz, csökkenő mértékben – a használat elsődleges helye (*Bauer* és *Szabó*, 2004) Az internet-használat terén tehát fontos szerep jut az iskolának, függetlenül attól, hogy intézményben vagy családban élő fiatalokról van-e szó.

Összegzés

Az intézményben élő fiatalok többsége jelentős mennyiségű szabadidővel rendelkezik. A szabadidejüket hétvégén és hétköznap is elsősorban az otthonban és barátokkal töltik. A hétvégi szabadidős színtér – elsősorban a gyermekotthonban élők körében – az otthon és a barátok mellett szórakozóhelyekkel egészül ki. A hétvégi rokon-, szülőlátogatás mint lehetséges szabadidős színtér nagyon alacsony arányt képvisel. Ennek oka az lehet, hogy a családdal való kapcsolattartás elsősorban a testvérekkel való kapcsolatot jelenti, akik gyakran maguk is az intézmény lakói.

Az otthonoknak az eddigiek alapján igen nagy szerepük van a szabadidő szervezésében, mivel idejük nagy részét az otthonban töltik a fiatalok. A szabadidő szervezése segítheti a fiatalok társadalmi integrációját, mivel aktívan megjelenhetnek az adott település közművelődési és egyéb intézményeiben, azok rendezvényein. További jelentősége, hogy prevenciós értékkel bír a különböző szenvedélybetegségek megelőzésében, a galerik kialakulásának megelőzésében.

Azt a feltételezésünket, hogy a lakásotthonban élők több programban vesznek részt, szabadidejüket tartalmasabban töltik, mint gyermekotthoni társaik, csak részben tudtuk igazolni. Mind a lakásotthonban, mind a gyermekotthonokban elsősorban az otthonban és barátok körében töltik a fiatalok a szabadidejüket, tehát általánosan jellemző az „otthonülős” program. A gyermekotthonok és a lakásotthonok között különbséget a sportolásban, a kirándulásokon való részvételben találtunk. A lakásotthonban élők több időt töltenek sportolással, valamint aktívabban szervezik saját maguk szabadidős programjaikat. Ebből arra következtetünk, hogy önállóbb életet élnek, több lehetőséget kapnak az önálló élet szervezésében, így közvetlenül is részt vesznek az életkörülményeik javításában.

Másik feltételezésünket, hogy a lakásotthonban élő fiatalok szabadidejükben több kulturálódást szolgáló programban (színház, mozi, hangverseny, múzeum stb.) vesznek részt, mint gyermekotthonban élő társaik, szintén csak részben tudtuk igazolni. Az intézmények látogatásának gyakoriságát vizsgálva szignifikáns különbséget találtunk a színház, a mozi, a könyvtár, a koncert, a kocsma látogatását tekintve a gyermekotthon és a lakásotthon lakói között. A kapott eredmények szerint a lakásotthonban élők körében gyakoribb a mozi-, színház-, koncertlátogatás. A gyermekotthon lakói között a könyvtár és a kocsma látogatása gyakoribb. Összességében azonban a kulturális intézményeket ritkán látogatják az általunk megkérdezettek. A legtöbb időt tévézéssel és zenehallgatással töltik mindkét otthontípusban. A szabadidő eltöltésére vonatkozóan az intézmények között nem találtunk lényeges különbséget. Ebben a vonatkozásban lényegesen nem jobbak a lakásotthonban élő fiatalok körülményei, mint gyermekotthonban élő társaiké. A fiatalok életkörülményei ugyan változtak, de a kisebb létszámú, családiasabb elhelyezés nem hozott jelentős változást a szabadidő eltöltésében.

Irodalom

Bauer Béla és Szabó Andrea (2005): *Ifjúság 2004 Gyorsjelentés.* http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1055&articleID=4453&ctag=articlelist&iid=1 2008. 04.15.

Bauer Béla és Tibori Tímea (2002): Az ifjúság viszonya a kultúrához. In: Szabó Andrea, Bauer Béla és Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000 Tanulmányok I.* Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest. 180–201.

Elekes Zsuzsanna és Paksi Borbála (2005): A gyermekvédelmi gondoskodásban részesülő fiatalok alkohol és egyéb drogfogyasztása. *Kapocs*, **4**. 20. sz. 2–22.

Falussy Béla (2004): *Az időfelhasználás metszetei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Gilligan, R. (1999): Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents and interests. *Child and Family Social Work*, **5**. 4. sz.187–196.

Gilligan, R. (2000): Adversity, Resilience and Young People: the Protective Value of Positive School and Spare Time Experiences. *Children & Society*, **4**.14. 37–47.

Hazai Vera és Volentics Anna (1986): Sajátos élethelyzet – sajátos életmód. Nevelőotthoni életmód egy időmérleg-vizsgálat tükrében. *Pedagógiai Szemle*, **36**. 3. sz. 219–230.

Kiss Gabriella (2004): A szabadidő szociológia legújabb trendjei és aktuális problémái. In: Kiss Gabriella, Csoba Judit és Czibere Ibolya (szerk.): *Idővonat. Tanulmányok a társadalomtudományok köréből.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 6–36.

Neményi Mária és Messing Vera (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*, **6.** 1. sz. 2–19.

Pikó Bettina (2007): Szabadidő és életmód a fiatalok körében. In: Pikó Bettina (szerk.): *Ifjúság, káros szenvedélyek és egészség a modern társadalomban*. L'Harmattan, Budapest. 30–40.

Smith, C. és Carlson, B. E. (1997): Stress, coping and resilience in children and youth. *Social Science Review*, **71**. 2. sz. 231–256.

Zsámbéki Eszter (2004): A lakásotthonban élő gyermekek helyzete. *Család, Gyermek, Ifjúság*, **13.** 2. sz. 5–19.